

сваку похвалу и остаће незаобилазна у проучавању политичара о којима је у њој реч, али и средине и доба у којима су они поникли и деловали. Из тог разлога ову књигу најтоплије препоручујемо нашим читаоцима.

Александар А. Миљковић

Легенде Београдског универзитета, Хуго Клајн
(Београд, 2006)

У једној од последњих свезака *Анала Правног факултета у Београду* писали смо о „каталозима“¹ који су пратили изложбе у Универзитетској библиотеци „Светозар Марковић“ посвећене појединим знаменитим наставницима Београдског универзитета, а које су аутори назвали „легендама“. На досадашњим изложбама и у „каталозима“ о којима смо тада писали приказани су живот, рад и дело математичара Михаила Петровића, чувеног „Мике Аласа“, затим наставника на класичним студијама и хеленисткиње Анице Савић-Ребац, хистолога и сексолога Александра Ђ. Костића и архитекте Александра Дерока. Пошто је већ био објављен осврт на ове „каталоге“, приређена је у међувремену још једна изложба. Она је била посвећена Хугу Клајну, нашем знаменитом неуропсихијатру, психоаналитичару и психологу, преводиоцу и позоришном раднику који се бавио и режијом, и позоришном критиком, и драматизацијама, и шекспирологијом, и педагошким радом. И поводом ове изложбе појавио се такође „каталог“, који је, у свему као и претходни „каталози“; пребогат подацима систематски сређеним, који пружају потпуну и поуздану информацију о Клајну. И у овом се „каталогу“, као и у ранијима, налази бројна и разноврсна документација; дају се фотографије, изгледи насловних страна књига, затим подаци о признањима, библиографија чланака и радова његових и о њему; у ствари, све оно што нам открива Хуга Клајна као човека и ствараоца. Дизајн овог „каталога“ исти је као и ранијих, а и овог пута аутор дизајна је Мирјана Пиштало-Глигоријевић.

У овом „каталогу“ објављена су два изврсна огледа о Клајну: Бора Драшковића *Клајнов систем* и Жарка Требјешанина *Хуго Клајн*

¹ Реч „каталог“ ставили смо између знакова навода, јер ту публикацију тако називају аутори. У ствари, то су у сваком погледу изванредно приређене публикације које остају као писани траг о изложби и њеном садржају, али које, по речима аутора, представљају „облик дестилованог пресека кроз животни и радни пут одабране личности“.

– психоаналитичар. Међутим, аутори свих осталих текстова у „каталогу“² – а то практично значи читавог „каталога“ – су Марија Вранић-Игњачевић и Дубравка Милошевић, сараднице Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић“. Све што је о Клајну требало да се изнесе да би се упознао његов живот и рад, оне су поделиле у два одељка којима су дале наслове *Приватност* и *Професионални пут*. Под првим насловом ауторке дају податке о његовом животу, пореклу, породичним приликама, школовању, политичким опредељењима, а под другим информишу о Клајну као психијатру, психоаналитичару и психологу, позоришном раднику и преводиоцу. На самом завршетку књиге, под насловом *Писали су о Клајну*, дале су исцрпну библиографију објављених написа о њему. Библиографије и Клајнова и о њему, као и оне које се налазе у ранијим „каталозима“, представљају посебну вредност свих ових публикација, јер могу да послуже као основа за сва изучавања личности о којима је у њима реч. Ласкава оцена коју заслужују и овај као и претходни „каталози“, свакако представља признање и ауторима и издавачу, Универзитетској библиотеци „Светозар Марковић“.

На крају приказа ове публикације сугерисали бисмо организатору, а посебно ауторима, да у свом програму под насловом „Легенде Београдског универзитета“ предвиде изложбе и каталоге и о нашим знаменитим наставницима из области правних и друштвених наука, и то како оним из предратног и окупацијског, тако и из послератног периода.³ Тиме би ова манифестација наишла на још шири одзив.

Александар А. Миљковић

Легенде Београдског универзитета, Зборник предавања (Београд, 2005)

Организатори изложби под називом „Легенде Београдског универзитета“ замислили су да се у току њиховог трајања одржавају предавања о наставнику коме је изложба посвећена и да се та предавања штампају у посебној публикацији, *Зборнику предавања*, који би се објављивао сваке друге године. Прошле године изашла је из

2 Који обимом износи 56 страна.

3 Довољно је, подсећања ради, поменути имена Слободана Јовановића, Ђорђа Тасића и Михаила Илића из периода до Шестоаприлског рата 1941. године, и Михаила Константиновића, Радомира Лукића и Драгаша Денковића који су свој наставнички рад започели у предратно време, а продужили у послератном.

штампе прва свеска овог *Зборника*, у којој се налазе предавања о нашим великанима којима су биле посвећене досадашње изложбе (осим последње): Михаилу Петровићу, Аници Савић-Ребац, Александру Ђ. Костићу и Александру Дероку. Посебно истичемо да се ова књига појавила на стогодишњицу Београдског универзитета.

По замисли организатора, ова предавања није требало да буду „сува и строго академска валоризација научног доприноса“ наставника којима су посвећене изложбе, већ пре свега „топло људско присећање“ оних који су најпозванији да о њима говоре, у првом реду њихових сарадника, ученика и пријатеља. Да одмах овде кажемо и то да се та замисао у нашим приликама остварила с ретком доследношћу. Са изузетком Михаила Петровића, који је умро 1943. године, и чији сарадници, пријатељи и ученици који су га лично познавали такође нису више међу живима – о осталим наставницима којима су биле посвећене досадашње изложбе имала је прилике да на овим предавањима говори већина оних који су с њима сарађивали, лично их познавали, учили од њих и који их памте. Од бројних излагача, одабрали смо да поменемо Љиљану Црепајац која је у једном од своја два предавања, кроз сећања на однос Анице Савић-Ребац према њој у време кад је била студент на класичним студијама, исказала своју дубоку приврженост својој наставници, као и своју захвалност за поверење које јој је поклонила. У другом предавању о Аници Савић-Ребац Љ. Црепајац је показала дубоко разумевање за мисаона трагања своје наставнице, изложивши историју идеје Ероса у њеним делима, почев од њене докторске дисертације (*Предплатонска еротологија*).

По тој личној ноти коју је унела у своја предавања Љиљана Црепајац није изузетак међу предавачима чија се излагања објављују у овој књизи. Готово да нема учесника који није навео неко своје сећање на личност о којој говори. Та сведочења представљају изванредан документациони материјал о овим нашим великанима, и то је можда најдрагоценије што нам ова књига пружа. Успоставља се непосредна мисаона и људска веза онога што су предавачи радили и раде с идејама и истраживањима њихових учитеља и инспиратора. Но и када су предавачи у својим излагањима стављали акценат на лични однос, то није представљало сметњу да и директније расправљају о њиховом доприносу наукама и струкама којима су се били посветили, а и ширим областима културе и јавног деловања за које су се они занимали. А сви они о којима се говорило на овим изложбама били су у пуном смислу људи пространог духа и широког интересовања. Верујемо да није потребно посебно истичати да је математичар Михаило Петровић био исто толико познат и цењен по својим путописима колико и по својим математичким расправама. О Александру Ђ. Костићу предавачи су говорили као о хистологу и

сексологу, једном од оснивача Медицинског факултета у Београду и оснивачу Хистолошког института и Фотофилмског завода, о његовом раду на *Медицинском речнику* и другим његовим расправама из области медицине. Такође су говорили и о његовом фотографском и археолошком раду, о њему као композитору и пијанисти.

Међутим, независно од „присећања“ на личности, излагања многих предавача представљају значајне прилоге о доприносима ових наших великана науци и култури, па и уметностима, о значају и вредности њиховог дела и у нашим и у европским размерама. И то не само о доприносима уопште, него и о појединачним и конкретним доприносима. Подсећамо на анализе превода Анице Савић-Ребац на енглески Његошеве *Луче микрокозма*, о чему је говорило неколико предавача.

Војислав Јовановић,¹ који је врло лепо говорио о археолошким истраживањима Александра Дерока Царичиног града код Лебана и смедеревске тврђаве, изнео је и податке о својим истраживањима остатака цркве светог Јована у селу Затон код Бијелог Поља, за која је добио подстицај у Дероковом чланку *На светим обалама Лима*, а који је Дероко објавио у *Гласнику Скопског научног друштва* 1932. године. Овом приликом говорио је и о својим узгредним сазнањима, заправо о једном прастаром обичају који је још постојао у тамошњем народу. Наиме, за време његових истраживања ове цркве из пренемањићког раздобља упознао је породицу једног од радника који су учествовали у ископавањима остатака, а у којој се, у недостатку мушких потомака, једна од његових млађих кћери заветовала на целибат и тако постала „остајница“, „вирцина“ или „тобелија“.² Но Војислав Јовановић је у вези с овим својим истраживањем испричао и то како су послератне комунистичке кабадахије безобзирно уништавале нашу историјску и културну баштину. „Убрзо после рата“, прича В. Јовановић, „један локални првоборац приморао је, под претњом пиштоља, неколицину заробљених четника да крамповима сруше преостале зидове“ ове цркве, „да би од добијеног камена обновили две или три ‘партизанске’ куће у Затону које су спалили италијански окупатори“. Тако су били „изгубљени драгоцени подаци за проучавање и обнову једне од најстаријих цркава на нашем тлу“.

У вези са изношењем овог податка, рекли бисмо да делује помало чудно да су предавачи сразмерно мало говорили о погубним

1 Војислава Јовановића, после његове недавне смрти, сећамо се овом приликом с пијететом и другарском љубављу.

2 Под називом „тобелија“, ову појаву спомиње Тихомир Р. Ђорђевић у чланку *Целибат и брак у нашем народу (Наш народни живот, у издању Српске књижевне задруге, Београд, 1923, стр. 64).*

деловањима комунистичке државе на стваралаштво наших знаменитих наставника у послератном раздобљу. Чак и кад су говорили о Александру Ђ. Костићу, који је био жртва комунистичког дивљања у буквалном смислу, готово да нико није ни споменуо ту чињеницу. Због тога смо хтели посебно да укажемо на овај прилог Војислава Јовановића у коме се отворено говори о деловању комуниста које је било директно усмерено на уништавање наше православне културно-историјске и уметничке баштине. Као да су аутори ових предавања хтели да избегну спомињање негативности како, ваљда, не би кварили свечану атмосферу која је владала на овим предавањима.

Излагање Николе Милошевића о Аници Савић-Ребац представља на извештан начин изузетак у том погледу међу осталим предавањима. Већ на почетку свог излагања рекао је да је још у својим „раним годинама“ за њега било „право духовно освежење (...) ишчитавати текстове Анице Савић-Ребац“, „зато што су то били текстови против струје“. Образложио је то своје уверење врло аргументовано. По њему се ова наша хеленисткиња у предговору свог послератног превода Лукреција Кара фактички поставила насупрот тадашњим владајућим, то јест марксистичко-лењинистичким тумачењима појаве овог римског филозофа и песника, али на један прикривен начин. За такву интерпретацију њених ставова Милошевић се позива на једно Ничеово поређење из његовог последњег списа (*Ессе homo*), у коме каже да се може „играти у оковима“, „али да није свако кадар да у оковима игра“. Штета је што више предавача није на овај већма критички начин сагледало стваралаштво и дело наших великана.

Кад већ спомињемо Аницу Савић-Ребац, морамо да приметимо да се није нашао нико да говори о њој као песникињи. Истина је да се она бавила поезијом само у једном сразмерно кратком периоду свог живота, али је чињеница да је своје песме објављивала у најугледнијим књижевним часописима тог доба, а објавила је и збирку песама у посебној књизи коју је насловила *Вечери на мору*. Да њена поезија није без вредности и да заслужује да се о њој говори, потврђује се, поред осталог, и тиме што је Миодраг Павловић уврстио три њене песме у своју репрезентативну *Антологију српског песништва*.³

Осврнули бисмо се овом приликом посебно на извесне констатације Драгана Трифуновића. У првом излагању о Михаилу Пе-

³ То су песме: *Праксителу, Ромео и Јулија* и *Magia naturalis – Solstitium*. При руци нам је прво издање ове *Антологије* из 1964. године, по којој наводимо овај податак.

тровићу он с правом истиче да је овај наш великан створио своју „школу“.⁴ Међутим, упоређујући Михаила Петровића с нашим другим великанима, он тврди да „Јован Цвијић нема ниједног ђака“, а да ни Милутин Миланковић „нема ниједног ученика“. Мишљења смо да се ове тврдње не заснивају на чињеницама. Наиме, уз сва уважавања излагача, не бисмо могли да се сложимо с констатацијом да Цвијић није имао своју „школу“. Чак и кад су у питању његови ученици који су наставили његово дело као наставници на универзитету, можемо да наведемо антропогеографа Војислава Радовановића и географа Петра Јовановића, који су на Филозофском факултету у Скопљу деловали као наставници до 1941. године, а после рата на катедрама антропогеографије и географије Београдског универзитета. У извесном смислу, и етнопсихолошка истраживања Јужносрбијанаца, која је вршио Душан Недељковић док је у Скопљу, у периоду између два светска рата био наставник на Филозофском факултету, била су у духу Цвијићевих идеја. Међутим, познато је да је Цвијић окупио бројне сараднике, међу којима је био немали број његових ђака, на својим пројектима на којима је радио у оквиру Српске краљевске академије, а међу којима је од посебног значаја био пројекат истраживања насеља и порекла становништва. Цвијић је чак израдио и директна упутства за рад својих сарадника и следбеника на пројектима у области којом се бавио. Да узгредно напоменемо да се, док је био у животу, рад на тим пројектима одвијао под његовим непосредним надзором. А што се тиче Милутина Миланковића, остао је писмени траг о томе да су у раду на његовом делу *Небеска механика* учествовала два наша математичара, Владимир Жардечки и Антон Билимовић. У *Небеској механици*, одајући им признање за сарадњу, Миланковић наводи њихова имена, осврћући се у тексту опширно на конкретан допринос Антона Билимовића. А и приказивач ове Миланковићеве књиге у *Српском књижевном гласнику*⁵ спомиње чак и експлицитно београдску школу у вези с овим делом нашег великог научника. Но, кад је реч о „школама“, потребно је подсетити да се после рата, у комунистичкој Југославији, није могла стварати никаква школа готово ни у једној научној и наставној области, и то једноставно због тога што су о наследницима наших великана на њиховим катедрама одлучивали не они сами већ искључиво кадровске комисије и кадровици као експоненти КПЈ, односно СКЈ и партијске државе. Нема потребе да наводимо, а могли бисмо, појединачне примере асистената који су били директно наметнути

4 Као аргумент наводи да је код њега докторирало једанаест математичара – „читава школа“.

5 Испод овог приказа стоји потпис „Ал. Билимовић“.

појединим наставницима Београдског универзитета против њихове воље, а који су касније преузели њихове катедре, а да саме наставнике нико није питао да ли су с овим избором сагласни.

Али без обзира на понеку замерку која би могла да се стави овом или оном предавачу, а можда и организатору, појаву *Зборника предавања* у целини, а и кад су у питању бројна појединачна излагања, треба поздравити као значајан допринос нашим наукама и нашој култури. Међутим, оно што је најдрагоценије кад је о овој првој књизи *Зборника предавања* реч, јесте то што су у њој на достојан начин осветљени живот, рад и дело наших великана Михаила Петровића, Анице Савић-Ребац, Александра Ђ. Костића и Александра Дерока.

На завршетку нашег излагања да још једном подсетимо на оно што смо напред написали поводом изласка из штампе „каталога“ посвећеног Хугу Клајну. Колико смо обавештени, наредна изложба у циклусу под насловом „Легенде Београдског универзитета“ биће посвећена Веселину Чајкановићу. Надамо се да ће врло брзо после тога уследити и изложбе посвећене нашим великанима из области правних и друштвених наука, за које су наш часопис и његови читаоци посебно заинтересовани.

Поменимо на крају да је и *Зборник предавања* изванредно дизајнирала Мирјана Глигоријевић.

Александар А. Миљковић

Загорка Голубовић

Поуке и дилеме минулог века

Философско-антрополошка размишљања о главним идејама нашег времена (Београд, Филип Вишњић, 2006, стр. 294)

„Филип Вишњић“, издавач који већ неколико деценија припада елитној култури Србије и претходне Југославије – одређивао се за објављивање дела домаћих и страних аутора из области философије и друштвене теорије, која имају различита полазишта, а садрже значајне идеје о својој епохи или о трајним проблемима људских друштава. Књига философа Загорке Голубовић *Поуке и дилеме минулог века* представља изазов за размишљање, отварајући многа питања на која ауторка не даје коначан одговор и, како у наслову стоји, разматрајући отворене дилеме о идејама и процесима од којих многи нису завршени у прошлом веку, већ се настављају и у 21. веку. Загорка Голубовић је у својој личности спојила завидно